

УДК 338.439:637.5 (477.85)

О.А. Накай, викладач

Буковинський університет,

м. Чернівці

СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

У статті розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття "ринок".

Запропоновано авторський підхід до тлумачення поняття "агропродовольчий ринок" та досліджено основні фактори, що впливають на його розвиток.

This article deals with scientific approaches to defining the essence of the concept of "the market". An architectural approach to the notion of "agri-food market" and investigate the main factors that affect its development.

Постановка проблеми. Під час дослідження теоретичних і методичних основ побудови в Україні ринкової моделі господарювання важливе значення має не тільки глибоке розуміння процесів ринкової трансформації аграрного сектора економіки, але й формування повноцінного агропродовольчого ринку з метою його поступової адаптації до вимог світового економічного співтовариства. При цьому, виникає необхідність в узагальненні та уточненні поглядів учених-економістів на сутність і значення понять деяких базових економічних категорій, однією з яких є ринок. Адже, розвиток суспільного поділу праці, економічна відокремленість суб'єктів господарювання за різних форм власності, необхідність обміну продуктами праці стали об'єктивними причинами виникнення ринку [17, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції, формування і розвитку ринку постійно знаходились в полі зору українських і зарубіжних учених. Важливу роль у розробці теоретичних основ дослідження ринку відіграють наукові праці

СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ...

класиків світової економічної думки А. Сміта [2], П. Самуельсона і В. Нордхауза [5], Г. Армстронга та Ф. Котлера [6].

Дослідженю проблем формування і розвитку національного агропродовольчого ринку присвячено ряд праць учених-економістів. М.І. Дрогомирецька [18] розглядає теоретичні підходи до визначення суті поняття “агропродовольчий ринок”. П.Т. Саблук [16], Т.Г. Дудар [17] досліджують проблеми становлення та ефективного функціонування агропродовольчого ринку. Однак сучасні назрілі питання, що стосуються проблем його формування та розвитку в умовах ринкової економіки вимагають подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. У процесі становлення й розвитку товарно-грошових відносин формується такий важливий їх елемент, як ринок. Тому причини появи товарно-грошових відносин розкривають і причини виникнення товарного обігу й ринку. Ринок, як окремий елемент є складним утворенням, яке має свою власну структуру, для функціонування й розвитку якого необхідні специфічні умови. Чіткого визначення ринку в економічній літературі не існує.

В Оксфордському словнику є декілька визначень ринку, серед яких основними є трактування ринку як сукупності продавців і покупців; місця, де зустрічаються продавці та покупці; умов для купівлі-продажу [1, с. 24]. В енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрана зазначається, що, ринок – це місце для торгівлі необхідними для життя речами. У стародавніх греків “ринок” називався Agora, а у римлян це місце мало назву Forum.

Еволюційний процес становлення і розвитку ринкової системи відбувався тисячоліттями. Раніше матеріальне виробництво переважно було натуральним, тому ринок насичувався невеликими обсягами товарів. За своїм значенням він не відігравав важливої ролі у підтримці обмінних пропорцій у суспільному розвитку та споживанні товарів. Із часом удосконалювалось і розвивалось матеріальне виробництво, і відповідно зростали обсяги ринкових операцій

купівлі-продажу, зростала і роль самого ринку. Із допоміжної ланки технічного характеру він перетворився на координатора економіки.

Одне з перших побутових визначень терміну “ринок” – “місце торгівлі, місце купівлі та продажу товарів”. У свій час видатний шотландський економіст Адам Сміт підійшов до визначення даного поняття на більш високому абстрактному рівні, висунувши на перший план сам факт взаємодії продавців і покупців, зіставлення попиту та пропозиції, формування ринкових цін [2, с. 11].

Першу спробу дати наукове визначення ринку зробив французький економіст О. Курно. На його думку, цей термін позначає “будь-який район, на якому взаємовідносини покупців і продавців вільні, тому ціни на одні й ті ж товари мають тенденцію легко й швидко вирівнюватися”. Американський економіст П. Хейне вважав, що “ринок – це набір взаємозв’язків, або процес конкурентних торгов” [3].

В економічній літературі поняття ринку висвітлюється у вузькому і широкому розумінні. Науковці, прихильники вузького розуміння, розглядають ринок, як певний механізм, що забезпечує взаємодію між учасниками ринку. Досить поширеним є трактування К.Р. Макконнела та С.Р. Брю: “Ринок – інститут або механізм, що зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг” [4, с. 61].

Економісти П. Самуельсон, В. Нордхауз визнають ринок як механізм, з допомогою якого покупці і продавці взаємодіють для встановлення цін і кількості товарів та послуг [5, с. 34]. Подібне визначення дають американські вчені Г. Армстронг і Ф. Котлер, які вважають, що “ринок – це сукупність наявних і потенційних покупців товару” [6, с. 67]. Ці покупці мають спільні потреби чи запити, які можна задоволити шляхом обміну. Тому розмір ринку залежить від кількості покупців, які відчувають потребу в будь-якому товарі, які мають кошти для здійснення угоди та бажання запропонувати ці кошти в обмін на потрібний їм товар. Едвін Дж. Долан і Девід Е. Ліндсей формулюють

СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ...

ринок як будь-яку взаємодію, у яку вступають люди для торгівлі один з одним [7, с. 20].

Досить своєрідне тлумачення поняття ринку дає американський вчений Роджер Вод: “Ринок – це сфера, де покупці і продавці товарів знаходяться в такому тісному інформаційному спілкуванні, що ціни на товари намагаються бути однаковими в межах всієї цієї сфери” [8]. У даному визначенні акцентується увага перш за все на механізмі функціонування ринку, а не його сутності як економічної категорії.

У більш широкому змісті економічна категорія “ринок” охоплює декілька понять. Одним із них є розуміння ринку як “системи економічних відносин, що складаються у процесі виробництва, обігу й розподілу товарів, а також руху грошових коштів, для яких характерна свобода суб’єктів у виборі продавців та покупців, визначені цін, формуванні й використанні матеріальних й фінансових ресурсів” [9, с. 420]. Регулюючу роль при таких відносинах здійснює держава, шляхом запровадження непрямих економічних регуляторів (податки, митні платежі, бюджетні асигнування, кредитні ресурси та ін.). Деякі науковці розглядають ринок як сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, основною метою якого є задоволення суспільних потреб у товарах на основі розвинутого суспільного поділу праці [10, с. 88].

У трактуванні П.Т. Саблука ринок виступає як система товарно-грошових відносин, що виникають між покупцем і продавцем, яка включає механізм вільного ціноутворення і підприємництва, рівноправності та конкуренції суб’єктів господарювання у боротьбі за споживача [11, с. 5].

С.В. Мочерний стверджує, що “ринок – це сукупність економічних відносин між домашніми господарствами, різними типами підприємств, фірм та компаній (насамперед, великими компаніями) і державою (у тому числі наднаціональними органами) з приводу купівлі товарів і послуг у сфері обміну та механізм забезпечення цього процесу відповідно до законів товарного виробництва і грошового обігу” [3]. Дане формулювання ринку є досить

глибоким, адже воно охоплює як відносини купівлі-продажу товарів і послуг, так і відносини власності, матеріального виробництва, економічного механізму розподілу та споживання тощо.

Стосовно закономірностей конкуренції ринок можна розглядати як певну товарну сферу, в якій формуються два типи відносин: конкуренція між господарюючими суб'єктами, а також між цими суб'єктами і постачальниками сировини, матеріалів, інших ресурсів та споживачами продукції (товарів, робіт, послуг). Це означає, що ринок слід розглядати як тип господарських зв'язків між суб'єктами господарювання, які поділяються на два види:

- 1) натурально-речові зв'язки;
- 2) товарно-господарські зв'язки, що здійснюються через ринок.

Товарно-господарські зв'язки бувають двох типів: прямі зв'язки (виробництво-ринок-споживач) та зворотні зв'язки (споживач-ринок-виробництво). Механізм зворотних зв'язків передбачає обов'язкові умови стійкості й ефективності економіки [12, с. 18].

Оскільки ринок є економічною системою, то його функціонування пов'язане з виконанням певних функцій. Перелік функцій дозволяє визначити сутність ринку та завдання, які на нього покладаються. Від особливостей та ефективності виконання цих функцій залежить стан економіки в цілому, тенденції та перспективи її розвитку. Основні функції ринку та їх зміст відображені на рис. 1. Важливими елементами ринкового механізму є ціна, конкуренція, попит і пропозиція.

Серед багатьох нині функціонуючих галузевих ринків, одним із досить давніх явищ людської цивілізації, розвитку економіки багатьох країн світу є аграрний ринок. З давніх часів першими предметами обміну були саме результати праці землеробських і скотарських племен, тобто продукти сільського господарства [13, с. 47]. З плином часу, з використанням надбань світової науки в економічній діяльності людей сільськогосподарський ринок

СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ...

набув якісно нових форм і зайняв домінуюче місце серед багатьох товарних ринків.

Рис. 1. Функції ринку та їх зміст

Джерело: розроблено автором за матеріалами [3].

Аграрний ринок України є важливою складовою національної економіки, яка фундаментально впливає на перебіг суспільно-економічних процесів, економічно і соціально опосередковує продовольчий добробут нації та досягнення стратегічних цілей державотворення, зокрема через створення високоефективного аграрного сектору як запоруки продовольчої безпеки та продовольчої незалежності.

Досить часто аграрний ринок ототожнюється з продовольчим, агропродовольчим або сільськогосподарським ринками. Коваленко Ю.С. розглядає аграрний ринок як систему установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів із метою задоволення споживчих потреб її громадян [13, с. 50].

Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” визначає організований аграрний ринок, як сукупність правовідносин, пов’язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є сільськогосподарська продукція, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів (контрактів) і правилами Аграрної біржі [14].

Білик Ю.Д. вважає, що “... ринок продовольства в економічному відношенні визначає сферу взаємодії суб’єктів ринку по забезпеченню виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки, тобто продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції” [15, с. 178]. Авторський колектив під керівництвом П.Т. Саблука вживав термін “сільськогосподарський ринок”, поділяючи його на ринки сировини і кінцевої продукції (продовольства) [16, с. 30].

З окремим виділенням ринків сільськогосподарської продукції та продовольства доцільнішим є вживання поняття “агропродовольчий ринок”. Агропродовольчий ринок має складну сегментовану структуру, що складається

СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ...

із сукупності специфічних властивостей, які зумовлені особливостями формування попиту та пропозиції продовольства, тобто чітко вираженою соціальною спрямованістю.

Деякі науковці [17, с. 22] під категорією “ринок агропродовольчої продукції” розуміють ефективний механізм задоволення потреб товаровиробників і запитів споживачів, найважливішою властивістю якого є те, що він виступає чутливим регулятором і координатором системи комерційних зусиль суб'єктів ринку, спрямованих на виробництво і реалізацію конкурентоспроможних агропродовольчих товарів для забезпечення продовольчої безпеки і формування експортного потенціалу держави.

Дрогомирецька М.І. стверджує, що агропродовольчий ринок – це не лише важливий елемент соціально-економічної системи суспільства, який функціонує у сфері обігу сільськогосподарської сировини та продовольства на основі взаємодії попиту, пропозиції та ціни і розвивається з урахуванням загальноринкових законів, але й самостійний економічний механізм, якому притаманні специфічні особливості, що суттєво відрізняють його від інших ринків [18, с. 131].

Узагальнюючи вищеприведені твердження нами запропоновано власне визначення досліджуваної категорії: агропродовольчий ринок – це складна соціально-економічна система життезабезпечення суспільства з системним ефектом у вигляді конкурентних переваг, ключовими елементами якої є попит, що відображає платоспроможну потребу в агропродовольчих товарах та їх пропозицію.

При формуванні агропродовольчого ринку важливим є врахування системи факторів, що впливають на його розвиток. Із великої кількості факторів доцільно виділити наступні основні групи: організаційні (механізм координації та управління, розвиток ринкової інфраструктури, маркетингова діяльність, підготовка та перепідготовка кадрів); економічні (стан економіки, спеціалізація, кооперація та інтеграція, механізм економічних взаємовідносин,

зовнішньоекономічні відносини, мотивація праці); соціальні (рівень харчування, менталітет, демографічна ситуація); політичні (система нормативно-правового забезпечення, державне регулювання і контроль, внутрішньо- та зовнішньоекономічна політики).

Висновки. Таким чином, у процесі дослідження розглянуто різні підходи до визначення сутності поняття “агропродовольчий ринок” та запропоновано власне трактування досліджуваної категорії. Встановлено, що агропродовольчий ринок є складним формуванням, яке, з одного боку, являє собою сферу обігу товарів, а з іншого – забезпечує взаємозв’язок між сільськогосподарським виробництвом і споживанням його продукції, безперервність процесу відтворення та його цілісність.

Важливість агропродовольчого ринку полягає у специфіці його дій: сприянні адаптуватися сільськогосподарським товаровиробникам до деструктивного впливу зовнішнього середовища, що пов’язано із експортом та імпортом продовольчих товарів; гармонізації економічних відносин між усіма суб’єктами господарювання та об’єктами управління; зниженні диспаритету між основними сферами АПК; розвитку ринкового середовища.

Література:

1. The Pocket Oxford Dictionary of Current English / Revised Eighth Edition. – New York: Oxford University Press, 1996. – Р. 543.
2. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 139 с.
3. Мочерний С.В. Економічна теорія: Навчальний посібник / С.В. Мочерний – 3-е вид., перер. і доп. – Київ: Академія, 2005. – 641 с.
4. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. – 2-е изд. – К., Хагар, 2000. – 785 с.
5. Самуэльсон П.А., Нордхаус В.Д. Экономика: Пер. с англ. – М.: Бином, Лаборатория Базовых Знаний, 1997. – 800 с.

СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ...

6. Армстронг Г. Маркетинг / Г. Армстронг, Ф. Котлер; пер. з англ.–М.:2001. – 608с.
7. Долан Э.Дж., Линдсей Д. Микроэкономика / Пер. с англ. – СПб, 1994. – 448 с.
8. Waud R.N. / Economics. 1989.
9. Дем'яненко М.Я. Фінансовий словник-довідник / [М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Саблук, В.М. Скупий] – К.: IAE УААН, 2003. – 555 с.
10. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: Проблеми теорії та практики. – К.: Знання, 1999. – 331 с.
11. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. – К.: IAE, 2000. – 556 с.
12. Одінцов М.М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва. – Черкаси: Брама-Україна, 2009. – 296 с.
13. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю.С. Коваленко // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2004. – С. 47-66.
14. Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV “Про державну підтримку сільського господарства України”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Білик Ю.Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю.Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2004. – С. 177-189.
16. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / П.Т. Саблук, Д.Я. Карич, Ю.С. Коваленко. – К.: IAE УААН, 2002. – 190 с.
17. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи // Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
18. Дрогомирецька М.І. Економічна сутність агропродовольчого ринку та особливості його функціонування в сучасних умовах / М.І. Дрогомирецька // Сучасна економічна наука: теорія і практика // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 15-16 листопада 2012 року. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – С. 131-133.